

Ю. В. Ларін

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Рецепція творчості Захарії Копистенського в літературознавчій науці

Ларін Ю. В. Рецепція творчості Захарії Копистенського в літературознавчій науці. У статті в хронологічному порядку розглянуті основні етапи дослідження творчості Захарії Копистенського – видатного українського громадсько-культурного діяча початку XVII століття, виокремлені провідні напрямки студій та науковці, котрі займалися вивченням діяльності письменника. Названо основні дискусійні моменти біографії та літературної спадщини українського полеміста. Стаття значно доповнює бібліографічний список робіт про Захарію Копистенського та його творчість. Дослідження групуються за таким принципом: біографічні студії, вивчення «Палінодії», праці про інші твори письменника.

Ключові слова: *Азарія, бароко, друкарство, Лаврська друкарня, «Книга о вірі єдиной», «Палінодія», полемічна література.*

Ларин Ю. В. Рецепція творчества Захарії Копистенського в літературознавстві. В статті в хронологічному порядку розглянуті основні етапи дослідження творчества Захарії Копистенського – видатного українського громадсько-культурного діяча початку XVII століття, виділені провідні напрями досліджень і названі учені, які займаються вивченням діяльності письменника. Освітлені основні дискусійні моменти біографії та літературного насліддя українського полеміста. Стаття значительно доповнює бібліографічний список робіт про Захарію Копистенського та його творчість. Дослідження групуються за таким принципом: біографічні дослідження, вивчення «Палінодії», твори та інші твори письменника.

Ключевые слова: *Азарія, бароко, книгодрукування, Лаврська друкарня, «Книга о вере единой», «Палінодія», полемічна література.*

Larin Y. V. Reception of Zaharija Kopystens'kyj's creation in literary criticism. In the article in a chronologic order the basic stages of research of Zaharija Kopystens'kyj's creation are considered, the leading directions of studying and the most outstanding researchers, which have provided this writer studying, are represented. The basic controversial moments of Zaharija Kopystens'kyj's biography and literary heritage are shown too. In the article the bibliographic list of works about Zaharija Kopystens'kyj is considerably complemented. All the investigations are grouped in such order: the biographical explorations, investigations of «Palinodija» and works about other Zaharija Kopystens'kyj's creations.

Keywords: *Azarija, baroque, book-printing, Lavra printing-house, «The Book about union faith», «Palinodija», polemic literature.*

Українське літературне бароко як цілісне культурне явище завжди було предметом уваги літературознавців, істориків, культурологів, богословів. Предметом їхнього дослідження ставали напрями барокового мистецтва, художні течії, періодизація доби, однак, на жаль, дуже мало уваги приділялося вивченню письменницької спадщини цієї епохи. Так, творчість Захарії Копистенського – видатного культурно-релігійного діяча початку XVII століття – й до сьогодні залишається маловивченою.

Ще з XIX ст. більш-менш активно дослідження велися в літературознавчій (М. Грушевський [8], І. Я. Франко [53; 54], С. Єфремов [13], О. Архангельський [1], Н. Петров [37], В. Завитневич), богословській (Є. Болховітинов [2], С. Голубев [4], О. Левицький [30]), історіографічній (М. Костомаров [29], О. Огоновський [35], А. Пипін [43], Хв. Тихонов) та культурологічній (М. Сумцов [46; 47; 48]) площинах. У Радянському Союзі вивчення спадщини Захарії Копистенського, як і будь-яких творів, пов'язаних із церковним життям і написаних книжною українською мовою, значно уповільнилося, велось тенденційно або взагалі припинилося (В. Коряк [27], О. Дорошкевич [11], підручники з історії української літератури [19; 20; 21; 22; 23; 31] тощо). Під сучасну пору дослідження українського бароко й, зокрема, творчості Захарії Копистенського значно поживалося. Захищено певну кількість переважно історіографічного плану дисертаційних робіт (Є. Пшеничний [41; 42], П. Степенькіна [45]), видані монографії та спеціальні дослідження [17; 18], але вичерпної характеристики творчого доробку Захарії Копистенського не здійснено й до сьогодні. Крім цього, біо-бібліографічні словники або взагалі оминають, або містять украй обмежену інформацію про дослідження цього письменника. Наша стаття доповнить бібліографічний огляд праць, які

стосуються Захарії Копистенського, та певною мірою висвітлить основні напрями рецепції його творчості.

Коротку біографічну довідку, список праць Захарії Копистенського та побіжну характеристику його діяльності ми можемо знайти у працях С. Голубева [4], М. Грушевського [8], І. Франка [53; 54], митр. Євгенія Болховітинова [2], В. Ваврика [3], В. Шевчука [26; 56; 57], Є. Пшеничного [41; 42], П. Степенькіної [45], М. Грицяя [6], П. Загайка [14] у «Православній енциклопедії» [40], гарвардському виданні «Палінодії» [58], курсах «Історії української літератури», виданні «Українська література у портретах і довідках» [49].

Тут переважно ведуться дискусії щодо дати народження та смерті письменника, фактів його біографії, зокрема про місце навчання та проживання, а також щодо родинних зв'язків. У передмові до гарвардського видання Б. Струмінський припускає, що Захарія Копистенський народився 1585 року. Є. Пшеничний логічно обґрунтовує можливий рік народження релігійного діяча [41; 42]. Більшість дослідників сходиться на думці, що Захарія Копистенський помер у 1627 році, але митр. Євгеній Болховітинов називає 1626 рік роком його смерті [2]. В. Шевчук, посилаючись на текст «Палінодії», стверджує, що Захарія Копистенський в молоді роки відвідав майже всі відомі тогочасні монастирі Західної України та Польщі [55]. Б. Струмінський припускає, що майбутній полеміст навчався в Німеччині. Примітно, що американський дослідник називає перемиського єпископа Михайла Копистенського братом Захарії [58]. У довідковому виданні «Корені та парості» [26] головним джерелом інформації про рід Копистенських є вміщена тут присвята Памви Беринди Теодорові Копистенському (за даними упорядників, панегірик міститься у деяких примірниках книги «**Всѣгда сътого Іоана Златовъстаго на 7 посланій**

«**Гото Аїла Півла**», виданої в Київській друкарні 1624 року). Памво Беринда веде рід Копистенських від «князя роського» Лева, зараховує до цієї фамілії перемиського єпископа Михайла Копистенського, «який правив з великим викладом здоров'я та значними коштами». Примітно, що Памво Беринда називає Михайла Копистенського батьком Захарії та Василя [26:160, 186–191]. С. Голубев розглядає архимандритську діяльність Захарії Копистенського. Дослідник акцентує, що той запровадив цензурування проповідей (дозволялося проповідувати тільки тим, хто «писань святих міг навчитися»), подає точний перелік лаврських видань Захарії Копистенського, а також текст «Акту обрання Захарії Копистенського на Києво-Печерську архимандрію» від 20 листопада 1624 року та «Королівську грамоту, що посвідчує обрання Захарії Копистенського на Києво-Печерську архимандрію» від 7 лютого 1625 року [4]. Я. Запаско та Я. Ісаєвич у «Каталозі стародруків, виданих на Україні» подають вичерпний перелік видань, до яких мав пряме або опосередковане відношення Захарія Копистенський, згадують про його взаємини з Єлисеєм Плетенецьким, описують технічні та змістові характеристики всіх книг Захарії Копистенського [15].

Деяку увагу дослідники приділяли творчому доробку Захарії Копистенського. Так, його найбільша праця – «Палінодія» – згадується хоча б побіжно в багатьох розвідках. Усі літературознавці погоджуються, що цей твір є підсумковим для першого етапу релігійної полеміки XVI–XVIII ст. (М. Грушевський [8], І. Я. Франко [53; 54], С. Єфремов [13], О. Архангельський [1], М. Петров [37], В. Завитневич та інші), однак ґрунтовний аналіз художніх особливостей цього твору ще не здійснено. Багато науковців розглядали «Палінодію» в історіографічному аспекті.

Серед них можна згадати видану в 1883 році у Варшаві магістерську працю В. Завитневича «“Палінодія” Захарії Копистенського та її місце в історії західноруської полеміки XVI і XVII ст.», де він робить огляд літературної діяльності Захарії Копистенського, розкриває зміст «Палінодії», історію її створення та гіпотези щодо не своєчасного її видання, вивчає мову твору.

М. Костомаров у «Російській історії в життєписах її найголовніших діячів» зараховує Захарію Копистенського до «більш видатних руських письменників», котрі своєю творчістю сприяли виокремленню «руської» літератури з масиву польського письменства. Говорячи про «Палінодію», М. Костомаров відзначає історичну достовірність твору [28:67–69].

І. Франко акцентує на художній майстерності та стилі Захарії Копистенського. Він вислов-

лює жаль, що один із найкращих творів усієї релігійної полеміки – «Палінодія» – «лишається в рукописі аж до наших часів». І. Франко зауважує його високу стилістичну якість, однак зазначає, що цей твір менш цікавий у літературному плані, ніж інші твори полеміки [53].

М. Сумцов розглядає джерельну базу «Палінодії», виокремлюючи твори Цезаря Баронія, Петра Скарги, Якуба Вуєка. Харківський літературознавець стверджує, що в «Палінодії» немає жодної події «не закріпленої більш-менш довгим рядом свідчень видатних церковних авторитетів». Він відзначає політичну свідомість та освіченість письменника [46:22].

М. Грушевський детально розглядає «Палінодію». Він наводить уривки з твору, описує його архітектуру та призначення. Історик висуває гіпотезу про причини відмови від друку найвагомішою твору Захарії Копистенського: релігійні конфлікти 1624 року, незакінченість у малих деталях, величезний розмір, зайнятість лаврської друкарні. М. Грушевський розбиває «Палінодію» за тематичним принципом на чотири частини. Спираючись на В. Завитневича, він критикує історичний бік «Палінодії», говорячи, що її автор з легкістю відкидав незручні для себе історичні факти. Згадується про символіку та метафорику «Палінодії». М. Грушевський виокремлює вставні епізоди (про походження церковної унії, про князів Острозьких). Повість про походження унії історик тематично пов'язує із написаним хронологічно раніше оповіданням «Пересторога».

За умов комуністичного режиму відчутною стає тенденція до соціологізування змісту творів Захарії Копистенського.

У «Курсі лекцій з історії української літератури» упорядники, наводячи цитати з тексту, тезово висвітлюють зміст антиуніатського трактату. Дещо парадоксальним є висновок щодо «Палінодії»: Захарія Копистенський вбачав єдиний спосіб збереження національної ідентичності українців у «поновленні й зміцненні дружнього союзу між братніми народами – українським і російським» [25:33].

В академічному виданні «Історія української літератури» 1955 року О. Білецький згадує тільки про «Палінодію» та намагається обґрунтувати відданість Захарії Копистенського ідеалам об'єднання східнослов'янських народів [22:70–71].

«Палінодія» у підручнику для педагогічних інститутів «Історія української літератури (Давня література)» 1969 року розглядається крізь призму соціологічного методу. Порівняно докладно аналізується історичне підґрунтя твору, його зміст, відзначається відмінне почуття гу-

мору, освіченість письменника, тісний зв'язок його творчості з народнопоетичною. Мова «Палінодії», на думку авторів, максимально наближена до розмовної мови початку XVII ст. Говорячи про ідейну складову твору, упорядники у властивій для того часу соціологічній манері називають Захарію Копистенського «поборником дружби і братнього єднання східних слов'ян», акцентують на тому, що він на початку XVII століття «усвідомлював велику визвольну місію Росії, прагнув оспівати її велич і могутність» [21:187].

У восьмитомному академічному курсі «Історії української літератури» (1967–1971 pp.) року творчість письменників-полемістів XVII ст. розглядається з неминучою для тієї доби суб'єктивністю в площині міжконфесійних відносин. У той же час В. Крекотень чітко структурує трактат, виділяє провідні ідейні напрями твору, підкреслює бездоганність стилю та ерудованість полеміста, однак зауважує обмеженість літературних засобів Захарії Копистенського [20:274–277].

Т. Пачовський, говорячи про «Палінодію», називає її «енциклопедією з питань релігійної полеміки», підкреслює, що провідним струменем твору є доведення права «руських народів» на релігійно-національну незалежність, а також, підтримуючи інших дослідників, акцентує на досконалості та «ясності» стилю Захарії Копистенського [36].

В «Українській літературній енциклопедії», більш-менш докладно аналізується «Палінодія», зокрема зміст, структура, історична основа, передісторія створення трактату. Автор статті, О. Мишанич, зауважив, що в «Палінодії» виявляються ренесансні тенденції, а також наявні елементи народно-розмовної мови та гумору [50:561].

М. Грицай припускає, що Захарія Копистенський був співавтором Іова Борецького у його польськокомовній «Протестації» [8:154]. Літературознавець приписує полемістові деякі соціально заангажовані ідеї, як-от: захист «соціальних прав трудового народу», «ідею возз'єднання України з Росією» тощо [8:155]. Дослідник чітко називає мету написання полемістом «Палінодії», вказує на основні групи джерел, які використовував Захарія Копистенський. У монографії «Давня українська проза» М. Грицай акцентує на науковості «Палінодії». Літературознавець говорить про риторичну стрункість трактату, порівнює цей твір з «Апокрисисом» Христофора Філалета. Говорячи про стилістику, дослідник зауважує, що, попри науковість трактату, на його сторінках часто зустрічаються народні фразеологізми, «острівки художніх описів». Сатиру

М. Грицай називає головним прийомом Захарії Копистенського. Наголошує на майстерності творення образів уніатів. Згадує М. Грицай про вставні епізоди та байки, про основні тематичні напрями, зокрема зради батьківщині, тема верховенства Папи Римського в християнському світі. Дослідник акцентує, що письменник уперше піднімає цілу низку церковних питань, котрі до нього взагалі не розглядалися [7].

В. Полек приділяє «Палінодії» окремих великий розділ своєї «Історії української літератури X–XVII століть», де структурує її, наводить перелік суперечливих питань, яких Захарія Копистенським торкається в трактаті. Автор посібника тезово формулює релігійні погляди письменника та зазначає, що «твір Копистенського менше характеристичний, менше забарвлений індивідуально і менше інтенсивний з літературного погляду» [38:90].

П. Загайко називає «Палінодію» підсумковим «антиунійним» твором. Літературознавець надзвичайно високо поціновує ерудованість і письменницький талант Захарії Копистенського, відзначаючи його чудову обізнаність із українською полемічною літературою. Як специфічне джерело «Палінодії» автор виокремлює усну народну творчість: легенди, перекази, казки тощо. П. Загайко зазначає, що Захарія Копистенський приділяє значну увагу історичному минулому українського народу, ставить питання морального зубожіння православного духовенства, використовуючи цитати з тексту, спростовує легітимність унії [14].

Із здобуттям Україною незалежності відновлюється об'єктивне, без надмірної соціологізації прочитання літературної спадщини Захарії Копистенського, усталюються традиції контекстного вивчення творів українського бароко, які до цього вже набули популярності в західному світі.

В. Шевчук адекватно окреслює основні тематичні пласти «Палінодії»: головування Папи Римського у християнській церкві, незаконність Берестейської унії, нападки на православну церкву уніатів та римо-католиків. Письменник підкреслює, що автор полемічних трактатів послуговується під час написання своїх творів понад сотнею літературних джерел [56].

У передмові до гарвардського видання «Палінодії» Захарії Копистенського та «Оборони єдності церковної» Лева Креси О. Прицак аргументує доцільність нового друку цих творів тим, що попереднє видання О. Гільтебрандта 1878 року було здійснене за несправними, подекуди з помилками, копіями. Згадує дослідник про 13 відомих списків «Палінодії» та новий список, знайдений 1981 року в Мічиганській бі-

бліотеці; розбирає причини того, що цей величезний твір не було надруковано свого часу. Порівнюючи структури «Оборони» та «Палінодії», О. Прицак стверджує, що остання не була закінчена. Також він досліджує історію автографа «Палінодії», причини його переміщення у Варшаву до бібліотеки Красинського [58].

Автор статті з «Православної енциклопедії» О. Неменський припускає, що Захарія Копистенський написав два варіанти «Палінодії». Він висуває власну гіпотезу щодо ненадрукування «Палінодії», подає ґрунтовну характеристику композиції, змісту, мови «Палінодії», підкреслює історизм твору. Літературознавець наголошує на тому, що автор трактату цілеспрямовано «відстоював єдність Росії» [40:698].

Останнім часом творчість Захарії Копистенського привертає увагу не тільки вчених-філологів, але й істориків. Так, у 2005 році в Києві була захищена дисертація «“Палінодія” Захарії Копистенського як історичне джерело і пам'ятка української історіографії XVII ст.» на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук П. Степенькіною. Дослідниця підкреслює, що в «Палінодії» задокументовано багато достовірних історичних подій IX–XVII ст. У роботі автор розкриває літературні та історичні джерела «Палінодії», виявляє характерні риси історичної концепції Захарії Копистенського, визначає його історичні погляди, встановлює оригінальні відомості, які подані письменником у «Палінодії», доводить, що Захарія Копистенський є автором додатків до «Густинського літопису» [45].

Набагато менше досліджувалися інші твори Захарії Копистенського, зокрема важливий антипротестантський трактат «Книга о вірі единой». Деякі дослідники навіть відкидають думку про те, що Захарія Копистенський є його автором. В історії філології траплялися спроби поверхневого літературознавчого аналізу цієї пам'ятки (Хв. Титов, С. Голубев [4], В. Полек [38], К. Говорський та інші), однак ґрунтовних досліджень «Книги о вірі единой» майже не проводилось. Література з цього питання, за словами М. Грушевського, украй бідна. Першою науковою розвідкою є анонімна «Замітка про один стародрук» в «Московських читаннях» 1880 року.

Серед літературознавців XIX – початку XX ст. найбільше уваги спадщині Захарії Копистенського приділив Хв. Титов. Він у «Матеріалах для історії книжної справи на Україні» друкує тексти всіх передмов Захарії Копистенського до різних видань та їх опис. Наступні дослідники торкалися творчості українського полеміста пунктирно, без глибокого аналізу.

Митр. Євген Болховітінов подає список редакторських, видавничих праць та власних творів настоятеля Києво-Печерської лаври, розглядає зміст деяких із них. В окремі статті митрополит подає короткі відомості про «ієромонаха Білоруського» Азарію – автора «Книги о вірі единой», яка була видана на 4 друкованих аркушах 1625 року в Могильові [2:20–21].

О. Архангельський високо цінує культурно-просвітницьку діяльність Захарії Копистенського, зараховуючи його до тих діячів «котрі підготували ґрунт для діяльності Петра Могили» [1:48]. У виносках дослідник подає змістовні пояснення до кожного видання Захарії Копистенського. Літературознавець підкреслює, що існувало два різні варіанти «**Бисѣдхъ Сѣтого Іоана Златовѣстаго**»: одне з присвятою Захарії Копистенського Святополкові Четвертинському, друге з присвятою Памви Беринди Феодорові Копистенському (на існування цих різновидів вказує також В. Шевчук [26]). Дослідник, аналізуючи проповіді Захарії Копистенського на смерть та річницю смерті Єлисея Плетенецького, відзначає їх цінність як історичного джерела про життя й діяльність померлого.

М. Грушевський коротко розглядає «Книгу о вірі единой», описуючи лише її структуру і розшифровуючи криптонім (власне анаграму) Азаріас Х, доводить авторство «Книги о вірі единой» саме Захарії Копистенського [8:52–58]. М. Грушевський розбиває твір на три частини. Він приписує авторство трактатів «**О Пѣрвѣхъ Тѣрцѣхъ**» та «**О образѣхъ**» також Захарієві Копистенському на основі того, що ці трактати з невеликими змінами включені до «Книги о вірі единой». Крім цього, історик коротко описує зміст і композицію проповідей на смерть і на річницю смерті Єлисея Плетенецького (1625 р.) [8].

О. Огоновський у «Історії літератури руської» приділяє увагу Захарії Копистенському передусім як перекладачеві «**Бисѣдхъ Сѣтого Іоана Златовѣстаго**» та авторові багатьох передмов до найважливіших видань Київської лаврської друкарні. Серед власних творів літератора О. Огоновський згадує промову, виголошену на поминки Єлисея Плетенецького, підкреслюючи не стільки її поминальний, скільки богословський, полемічний зміст [35].

О. Мишанич згадує у своїх дослідженнях «Книгу о вірі единой» як джерело, з якого брав «думки про унію» закарпатський полеміст Михайло Андрелла [33:140].

У передмові до гарвардського видання «Палінодії» Захарії Копистенського та «Оборони єднос-

ті церковної» Лева Креси Б. Струмінський припускає, що Захарія Копистенський не є автором «Книги о вірі единой» оскільки цитує її у своїх творах не від першої особи. Після проведеного лінгвістичного аналізу американський дослідник робить висновок, що «Книгу о вірі единой» написала особа, яка розмовляла на північнішому діалекті, ніж сам Захарія Копистенський [58].

В. Шевчук акцентує на наявності в «Книзі о вірі единой» двох вставних творів Максима Грека про походження Святого Духа. Дослідник говорить про надзвичайну популярність твору Захарії Копистенського і про його поширеність у рукописних списках на території Московської держави [56].

М. Кашуба звертає увагу на те, що Захарія Копистенський у «Книзі о вірі единой» вільно вживає риторичні прийоми та засоби, притаманні римським схоластам. Вона наводить чималий список джерел, відзначає художню якість та ідейний зміст «Книги о вірі единой». Дослідниця робить огляд тематики й проблематики твору, тлумачить філософський зміст трактату [24:193–194].

Я. Ісаєвич наголошує, що Захарія Копистенський ще в XVII столітті займався історіографічним описом видань, збирав відомості про місця

збереження окремих примірників, зокрема робіт Ш. Фіоля. На його думку, Захарія Копистенський є автором лише частини «Книги о вірі единой». Академік Ісаєвич здійснює огляд її змісту, вставних оповідань. Він наголошує, що твори українського письменника активно переписувалися та поширювалися [18].

У «Православній енциклопедії» О. Неменський називає київське видання «Книги о вірі единой» 1619 року другим виданням «**Книжници ѡ вѣрѣ**», або «**Книги ѡ образѣхъ**», або «**Книги ѡ Трѣци**» (Вільно, 1596), стверджує, що Захарія Копистенський лише редагував його, а не був автором. Дослідник, подаючи перелік авторських праць Захарії Копистенського, відкидає думку О. Єршова про те, що полеміст написав Густинський літопис [40:698].

Таким чином, на підставі проведеного бібліографічного огляду можна зробити висновок, що творчість Захарії Копистенського й на сьогодні залишається малодослідженою. Нині не існує жодної ґрунтовної розвідки багатьох значущих праць українського письменника. Дослідження такого плану видаються перспективними і своєчасними.

Література

1. Архангельский А. С. Очерки из истории западно-русской литературы XVI—XVII вв. : Борьба с католичеством и западно-русская литература конца XVI — перв. пол. XVII в. : Т. 1—2. / А. С. Архангельский. — М., 1888. — 138 с. — Прил. : Очерки из истории западно-русской литературы XVI—XVII вв. : Борьба с католичеством и западно-русская литература конца XVI — перв. пол. XVII в. — 166 с.
2. Болховитинов Е., митрополит. Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина Греко-российской церкви : Т. 1. / Митрополит Евгений (Болховитинов). — 2-е изд., испр. и умнож. — СПб. : Тип. Ивана Глазунова, 1827. — 343 с.
3. Ваврик В. Р. Краткий очерк галицко-русской письменности / Ваврик В. Р. — Лувен, 1973. — 80 с.
4. Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники : Опыт церковно-исторического исследования : Т. 1. / С. Голубев. — К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1883. — 559 с. — Прил. : Материалы для истории западно-русской церкви. — 576 с.
5. Грабович Г. До історії української літератури : Дослідження, есе, полеміка / Григорій Грабович. — К. : Основи, 1997. — 604 с.
6. Грицай М. С. Давня українська література : Підручник для філол. фак. ун-тів / М. С. Грицай. — 2-е вид., випр. і доп. — К. : Вища шк., 1989. — 415 с.
7. Грицай М. С. Давня українська проза : Роль фольклору у формуванні образного мислення українських прозаїків XVI — початку XVIII ст. [монографія] / М. С. Грицай ; [ред. : Сидоренко Г. К., Дігтяр С. І.]. — К. : Вища шк., 1975. — 151 с.
8. Грушевський М. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. Т. 6. Кн. 1 : Літературний і культурно-національний рух першої половини XVII ст. / Грушевський Михайло. — К. : Либідь, 1996. — 262 с. — (Бібліотека «Літературні пам'ятки України»).
9. Діалог культур : Святе письмо в українських пам'ятках / [ред. кол. : І. Валявко, Л. Довга (відп. ред.), о. Ігор Ісіченко та ін.]. — К., 1994. — 359 с.
10. Довгалюк П. М. Українські письменники в боротьбі проти Ватикану / П. М. Довгалюк ; [відп. ред. С. А. Крижанівський]. — К. : АН УРСР, 1953. — 80 с.
11. Дорошевич Ол. Підручник історії української літератури / Ол. Дорошкевич. — Х. — К. : Книгоспілка, 1924. — 364 с.

12. Енциклопедія українознавства. Т 3 : Зернове господарство — Крушельницький / [Гол. ред. проф. В. Кубійович]. — Львів : Молоде життя, 1994. — 805—1200 с.
13. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов — 4-е вид., випр. і доп. — Нью-Йорк : Рада оборони і допомоги Україні Українського конгресу Комітету Америки, 1991. — 448 с.
14. Загайко П. Українські письменники-полемісти кінця XVI — початку XVII ст. в боротьбі проти Ватикану і Унії / Загайко П. К. — К. : Вид. АН УРСР, 1957. — 88 с.
15. Запаско Я. Пам'ятки книжкового мистецтва : Каталог стародруків, виданих на Україні. Книга перша (1574—1700) / Яким Запаско, Ярослав Ісаєвич. — Львів : Львів. держ. ун-т, 1981. — 136 с.
16. Запаско Я. Початки українського друкарства / Яким Запаско, Орест Мацюк, Володимир Стасенко ; Львівська академія мистецтв, Центральний державний архів у Львові, Українська академія друкарства ; [рец. : Купчинський О., Заєць А. ; літ. ред. М. Старовойт]. — Львів : Центр Європи, 2000. — 224 с.
17. Ісаєвич Я. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні / Я. Д. Ісаєвич ; [за ред. Г. Я. Луцак]. — вид. 2-е, переробл. і доп. — Львів : Вид-во ЛДУ, 1983. — 156 с.
18. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Ярослав Ісаєвич ; [відп. ред. Ю. Ясіновський]. — Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. — 520 с.
19. Історія української культури / вид. Івана Тиктора [під заг. ред. І. Крип'якевича]; VI зшиток. — К. : АТ «Обереги», 1993. — 48 с. — факс. вид. 1937 р.
20. Історія української літератури : у 8 т. Т. 1. Давня література (XI—XVIII ст.) / авт. тома : В. П. Колосова, В. І. Кречотень, Л. Є. Махновець, О. В. Мишанич ; відп. ред. Л. Є. Махновець ; АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Наук. думка, 1967. — 540 с. — Показчик імен та анонімних творів. — С. 519—535, [1].
21. Історія української літератури : Давня література / [відп. ред. : П. К. Волинський та ін.]. — К. : Вища шк., 1969. — 430 с.
22. Історія української літератури : у 2 т. Т. 1. Дожовтнева література / [ред. кол. : О. І. Білецький (гол. ред. кол.), М. Д. Бернштейн, М. К. Гудзій та ін.]. — К. : Вид-во АН УРСР, 1955. — 732 с.
23. Історія української літератури : у 2 т. Т. 1 : Дожовтнева література / [кол. автор. : Дзверін І. О., Бондар М. П., Гончар О. І., Грищота М. С. та ін.]. — К. : Наук. думка, 1987. — 631 с.
24. Кашуба М. Філософське підґрунтя українського бароко // Українське бароко. Т. 1 / [колект. автор. : Д. С. Наливайко, С. Кримський, Я. Д. Ісаєвич та ін.]. — Х. : Акта, 2004. — 635 с.
25. Конспект лекцій з історії української літератури (Друга половина XVI — XVIII ст. ст.) / [відп. за вип. Голубєва З. С.]. — Х. : ХДУ ім. О. М. Горького, 1964. — 165 с. — На правах рукопису.
26. Корені та парості : український генеалогікон / [упоряд. тексту та іл., авт. вступ. ст. та приміт. В. Шевчук, гол. ред. С. Головка]. — К. : Либідь, 2008. — 472 с.
27. Коряк В. Нарис історії української літератури. Література передбуржуазна / В. Коряк. — 2-е вид. — Харків — Мюнхен, 1994. — 433, [218] с.
28. Костомаров Н. И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей / Н. И. Костомаров. — М. : Книга, 1991. — 537 с. — Репр. воспроизведение изд. 1873 — 1888 гг.
29. Кречотень В. Українська барокова проза // Українське бароко. Т. 1 / [колект. автор. : Д. С. Наливайко, С. Кримський, Я. Д. Ісаєвич та ін.]. — Х. : Акта, 2004. — 635 с.
30. Левацкий О. Внутреннее состояние западно-русской церкви в польско-литовском государстве в конце XVI в. и Уния : Из предисловий к VI т. 1-й части «Архива Юго-западной России» / Орест Левицкий. — К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1884. — 108 с.
31. Матеріали до вивчення історії української літератури : в 5 т. Т. 1 : Давня українська література (доба феодалізму — до кінця XVIII ст.) : [посібник для філол. ф-тів ун-тів і пед. ін-тів] / Упоряд. : О. І. Білецький, Ф. Я. Шолом. — К. : Рад. шк., 1959. — 651 с.
32. Микитась В. Л. Українська література в боротьбі проти унії : Дослідження / В. Л. Микитась. — К. : Дніпро, 1984. — 242 с.
33. Мишанич О. Крізь віки : Літературно-критичні та історіографічні статті й дослідження / Олекса Мишанич. — К. : АТ «Обереги», 1996. — 352 с.
34. Новик О. Історія української літератури (давньої) : [навч. посіб.] / Ольга Новик. — К. : Центр учбової л-ри, 2007. — 224 с.
35. Огоновський О. Історія літератури руської : Частина I (XI—XVIII вік), 1887 / Омелян Огоновський // Історія літератури руської [української] : Частина I (XI—XVIII вік), Львів, 1887; Частина IV (Етнографія), Львів, 1894 / Омелян Огоновський. — Мюнхен, 1992. — 426 с. — Додатки : Моему критикові. Відповідь А. Пипінові. — С. 2—47.
36. Пачовський Т. І. Лекції з курсу «Історія української літератури XVI — XVI ст.» / Т. І. Пачовський ; [ред. С. М. Шаховський]. — Львів : Машинно-офсетна лабораторія Львів. ун-ту, 1965. — 98 с. — На правах рукопису.

37. Петров Н. И. Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII веков : Киевская искусственная литература XVII — XVIII вв., преимущественно драматическая / Н. И. Петров. — К. : Тип. акц. о-ва «Петр Барский в Киеве», 1911. — 535 с.
38. Полек В. Т. Історія української літератури X — XVII століть : Навч. посіб. / В. Т. Полек. — К. : Вища шк., 1994. — 144 с.
39. Правда про унію : Документи і матеріали / [упоряд. : Бунченко В. О., Врадій Н. Ф., Ісаєвич Я. Д. та ін.; ред. кол. : Маланчук В. Ю., Олексик М. М., Сливка Ю. Ю.]. — Львів : Каменярь, 1965. — 376 с.
40. Православная энциклопедия / [под ред. Патриарха Московского и всея Руси Алексия II]. — М. : Православная энциклопедия, 2008. —
Т. XIX : Эфесиянам послание — Зверев, 2008. — 752 с.
41. Пшеничний Є. В. Захарія Копистенський. Життя і творчість : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Пшеничний Є. В. ; АН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. — К., 1994. — 17 с.
42. Пшеничний Є. Захарія Копистенський і культурно-просвітницький гурток Єлисея Плетенецького / Євген Пшеничний // Українське барокко : Матеріали I конгресу Міжнародної асоціації українців (Київ, 27 серпня — 3 вересня 1990 р.) / [відп. ред. О. Мишанич] ; АН України, Ін-т лри ім. Т. Г. Шевченка, Міжнародна асом. українців, Ін-т укр. археографії. — К., 1993. — С. 144—154.
43. Пыпин А. Н. Обзор истории славянских литератур : в 2 т. / А. Н. Пыпин, В. Д. Спасович. — 2-е изд., перераб. и доп. — СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1879. —
Т. 1 : 1879. — 449 с.
44. Радзикович В. Короткий курс історії українського письменства / Володимир Радзикович. — Львів : Друк. Ставропігійського ін-та, 1922. — 181 с.
45. Степенькіна П. Я. «Палінодія» Захарії Копистенського як історичне джерело і пам'ятка української історіографії XVII ст. : автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07. 00. 06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Степенькіна П. Я. — К, 2005. — 18 с.
46. Сумцов Н. Ф. К истории южно-русской литературы XVII в. / Н. Ф. Сумцов. — К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1884. — 86 с. — Оттиск из мартовской книжки журнала «Киевская старина» 1884 г.
47. Сумцов Н. Ф. О литературных нравах южнорусских писателей XVII в. / Н. Ф. Сумцов. — СПб. : Тип. Императорской АН, 1906. — 24 с.
48. Сумцов Н. Ф. Характеристика южно-русской литературы семнадцатого века / Н. Ф. Сумцов. — К. : Изд. ред. «Киевской Старины»; Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1885. — 18 с.
49. Українська література у портретах і довідках : Давня література — література XIX ст. : Довідник / [Редкол. : С. П. Денисюк, В. Г. Дончик, П. П. Кононенко та ін.]. — К. : Либідь, 2000. — 360 с.
50. Українська літературна енциклопедія / [ред. кол. : Дзевєрін І. О. (відп. ред. [та ін.]. — К. : Гол. ред. ім. М. П. Бажана, 1988. —
Т. 2 : Д — К, 1990. — 576 с.
51. Українські доживтневі письменники : Збірник літературно-критичних матеріалів / [упоряд. В. Ф. Шевченко, М. П. Тараненко, Л. Я. Дергаль та ін.]. — К. : Рад. шк., 1985. — 280 с.
52. Українські письменники : Біо-бібліографічний словник : у 5 т. / [ред. кол. : О. І. Білецький (голова ред. кол.), О. І. Бандура, П. К. Волинський та ін.]. — К. : Держ. вид-во худ. літ-ри, 1960. —
Т. 1. : Давня українська література (XI — XVII ст. ст.) / [укл. Л. Є. Махновець, відп. ред. О. І. Білецький]. — 1960. — 980 с.
53. Франко І. Я. Література XVII в. Полеміка проти унії (Рогатинець, Смотрицький, Копистенський, Филипович, Пелагія Гегевичівна, Гальшка Гулевичівна) / Іван Франко // Зібр. творів : у 50 т. — Т. 40 : Літ.-крит. пр. / Іван Франко / [ред. тому : В. О. Мишанич ; упоряд. та комент. : В. П. Колосова, В. І. Кречотень, О. В. Мишанич, М. М. Сулима]. — К., 1983. — С. 248—273.
54. Франко І. Я. Нарис історії українсько-руської літератури : До 1890 р. / Іван Франко. — Львів : Вид-во Українсько-руської видавничої спілки, 1910. — 444 с.
55. Шевченко В. Православно-католицька полеміка та проблеми унійності в житті Руси-України доберестейського періоду [монографія] / Віталій Шевченко. — К. : Преса України, 2002. — 416 с.
56. Шевчук В. О. Муза Роксоланська : Українська література XVI — XVIII століть : у 2 кн. Кн. 1 : Ренесанс. Раннє бароко / Шевчук Валерій. — К. : Либідь, 2004. — 398 с.
57. Шевчук В. О. Муза Роксоланська : Українська література XVI — XVIII століть : у 2 кн. Кн. 2 : Розвинене бароко. Пізнє бароко / Шевчук Валерій. — К. : Либідь, 2005. — 726 с.

*Від аналізу до синтезу:
проблеми дослідження художнього тексту*

---

58. Lev Krevza's «Obrona iednosci cerkiewney» and Zaxarija Kopystens'kyj's «Palinodija» / Ukrainian Research Institute of Harvard University ; [editor-in-chief O. Pritsak ; managing editor P. Hollingsworth ; introduction by O. Pritsak, B. Struminsky]. — Harvard : HURI, 1987. — 596 p.

© Ю. В. Ларін, 2010